

Azərbaycan ABŞ-in Cənubi Qafqazda əsas müttəfiqlərindən birinə çevrilməmişdir. Mərhum prezidentimiz ümummilli lider H.Əliyevin rəhbərliyi ilə qısa müddət ərzində ölkəmizdə tam siyasi sabitlik bərqərar olmuş, sürətli iqtisadi islahatlar həyata keçirilmiş, bazar iqtisadiyyatının qurulması, xarici kapital qoyuluşu üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Məhs bu amillər Azərbaycanın beynəlxalq birliyə inteqrasiyasında, ABŞ kimi yeganə güc mərkəzinin müttəfiqinə çevrilməsində başlıca rol oynamışdır.

Ədəbiyyat

1. Əli Həsənov. Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri 1991-1996 illərdə. Bakı, 1998.
2. Musa Qasımlı. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində.
3. «Xalq» qəzeti. 13.II.1992.
4. «Xalq» qəzeti. 15.IX.1992.
5. «Xalq» qəzeti. 22.V.1992.
6. «Həyat» jurnalı. 7.VII.1992.
7. H.Əliyev. Qayıdış 1990-1993. Bakı., 1996.
8. «Xalq» qəzeti. 20.IV.1993.
9. H.Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. I kitab. Bakı 1996.
10. «Azərbaycan» qəzeti. 14.IX.1993.
11. Azərbaycan beynəlxalq alomda. III cild. 1998.
12. «Azərbaycan» qəzeti. 27.VII.1997.
13. Musa Qasımlı. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı. 1997.
14. «Xalq» qəzeti. 30.X.1996.
15. «Xalq» qəzeti. 11.V.1997.
16. «Xalq» qəzeti. 3.VI.1997.
17. Turan I.A. 25.VII.1997.
18. «Respublika» qəzeti. 27.VII.1997.
19. «Xalq» qəzeti. 22-23.VIII.1997.
20. «Xalq» qəzeti. 12.VIII.1997.
21. «Xalq» qəzeti. 4-5.IX.1997.
22. «Bakinskiy raboçiy». 2.VIII.1997.
23. «Rabooçay tribuna». 13.VII.1997.
24. «Azərbaycan» qəzeti. 6-9.IX.2000.
25. «Azərbaycan» qəzeti. 1.III.2002.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

Kamal TALIBZADƏ

akademik

ABDULLA ŞAIQ TÜRKİYƏLİ TƏDQIQATÇI
ƏLİ EROLUN ARAŞDIRMALARINDA

Türk dünyasının qüdrətli ədibi Abdulla Şaiq mədəniyyət tariximizə şair, nasir, mütərcim, dramaturq, ədəbiyyatşünas kimi daxil olmuşdur. O, zəngin bədii irs qoymuş böyük Azərbaycan klassiki, görkəmli maarif və mədəniyyət xadimidir. Abdulla Şaiq milli məhdudiyət bilməyən, adı, əsərləri sərhədlərimizi çoxdan addamış sənətkarlarımızdandır. Onun yüz min tirajlarla Azərbaycan dilində nəşr olunan əsərləri xarici ölkələrə də yol tapmış, türk, ingilis, fars, rus, polyaq, gürcü, litva və s. dillərdə çapdan çıxmışdır.

Ədib özü də dünya ədəbiyyatının icrəlini müntəzəm şəkildə ana dilinə çevirmişdir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan oxucuları Firdovsinin «Şahnaməsi», Ruminin «Məsnevisi», Şekspirin «Maqbet» faciəsi, C.Sviftin, A.L.Bartoneun və başqalarının onlarla seçmə bədii əsərləri ilə A.Şaiqin tərcüməsində tanış olmuşlar. Ədibin öz dövründə məşhur olan dərsləklərin əsas bədi nümunələri, həm də çox sevdiyi Namiq Kamal, Əbdülhəqq Həmid, Tofiq Fikrət, Ziya Gökalp, Yəhya Kamal kimi qüdrətli türk sənətkarlarına məxsus idi.

A.Şaiqin xarici ölkə yazıçıları və oxucuları ilə əlaqəsi də geniş olmuşdur. Onun türk alimləri İsmayıl Həkimət, Xəlil Fikrət və başqaları ilə yaradıcıqlı əlaqəsi yazıçı, alim dostluğunun gözəl nümunəsidir. Ədibin çox zəngin olan mənzil kitabxanasında türk, Şorq, Qorb və rus klassiklərinin, dünya alimlərinin yüzlərlə nadir kitabları saxlanılır. Abdulla Şaiqin həyat və yaradıcılığı ilə əlaqədar onlarla namizədlik və doktorluq dissertasiyaları, elmi və bədii əsərlər yazılmışdır. Bu yaxınlarda Qazi Universitetinin dosenti Əli Erol «Abdulla Şaik həyatı, sanət və şiirleri» mövzusunda doktora işi yazmışdır. Əsər çox zəngin material əsasında qələmə alınmışdır. Müəllif Abdulla Şaiqin həm həyatını, həm də çoxcəhətli yaradıcılığının bütün sahələrini xronoloji ardıcılıqla təhlil etmişdir. Əli Erol ilk olaraq Azərbaycan ədəbiyyat tarixinə nəzər salır, ədəbi irsin qaynaqlarını təhlil edir.

Abdulla Şaiqin həyatı və sosial dünyası mövzusunı təhlil edərkən tədqiqatçı ədibin həyatı və dövrün ədəbi ictimai mühiti ilə yanaşı yaradıcılığını bir neçə mərhələyə ayırır. Dövrün ədəbi ictimai mühiti ilə vəhdətə təhlil edir. Əsərdə həmçinin Abdulla Şaiqin siyasi fikirləri və fəaliyyəti də elmi şəkildə araşdırılır. Ədibin əsərləri və onun haqqında olan qaynaqlar da oxuculara geniş təqdim olunur. Əli Erol aylarla Abdulla Şaiqin Mənzil Muzeyinin fondunda və mənim şəxsi arxivimdə çalışmışdır.

Əsərin ikinci fəslində Abdulla Şaiqin sənət, ədəbiyyat və dil məthumlarına münasibətini həsr olunmuşdur. Tədqiqatda deyilir: «Abdulla Şaikin ədəbiyyat və dil haqqında fikirlərini dəyərləndirərkən, onun, ədəbiyyatın həmişə bütün türli üzünə verdiyimiz bu çalışmamızda, onun ədəbi görüşlərini ele alırken genel bir dəyərləndirmə yapmayı tercih ediyoruz» (səh.161).

Əyni zamanda A.Şaiqin şerlərində şəkil, dil və üslub özəlliklərini təhlil edərkən müəllif ədibin qəzəl janrında yaratdığı əsərləri, həmçinin «Vətən nəğməsi», «Canlı Dərbənd çiçeyi», «Yeni ailələrə», «İstəklə nəvəm Ülkərə», «Hər şey köh-

nə» və bunun kimi bir çox əsərlərini təhlilə çəkmiş, onların dil, üslub xüsusiyyətlərindən bəhs etmişdir. Müəllif tədqiqatda ədibin sovet dönmündə qadağan edilmiş və mənbuatda basılmamış əsərlərini də arxiv sənədləri əsasında araşdırır və qeyd edir ki, «Gerek iş, gerekse işç yaprı özellikleri ile Azerbaycan şiirine yeni bir soluk kazandırmış olan Abdulla Şaik Talibzadə, sanat həyatı boyunca aralıksız sürdürgüdə udebi və pedaqojik çalışmaları ilə, Azərbaycan toplumunun hər anında gelişdirilməsi için büyük çayret sarfetmiş mümtaz şahsiyetlerdendir». Cənab Erol təhlil olunən bu tədqiqatı böyük Azərbaycan ədibi, ədəbiyyatşünası və tənqidçisi, maarif və mədəniyyət xadimi Abdulla Şaiqın ədəbi, bədii və elmi irsinə diqqətlə araşdırmış, ümmiləşdirmiş və onun dünya ədəbi, elmi ictimaiyyətinə çatdırılmasında əvəzsiz iş görmüşdür. Hesab edirik ki, onun bu elmi araşdırmasını A.Şaiqın çoxşaxəli yaradıcılığının türküyeli oxuculara çatdırılması yönündə uğurlu bir addımdır.

Həmid ARZULU
filologiya elmləri namizədi

TƏRCÜMƏDƏ KİÇİK ŞƏRLƏRİN BÖYÜK İZTİRABLARI

Çoxları tərcüməni hər hansı bir əsəri bir dildən başqa dilə «çevirmə» adlandırırlar. Biz bu istilah ilə heç cür razılaşa bilmərik. Bədii tərcümə hər hansı bir bədii əsəri və yaxud parçanı bir dildən başqa dilə sadəcə «çevirmə» deyil, bu, çox mürəkkəb, çox əzablı, iztirablı yaradıcılıq, sənət, sənətkarlıq yoludur. Elə bir sənətkarlıq, yaradıcılıq yoludur ki, o yol çox ciddi çərçivə, şərtlər, qanun-qaydalarla bağlıdır. Bu şərtlərin ən mühümü tərcümə edəcəyini əsərin doğma dilə eyniliyini yarada bilmək məharəti, istedadı ilə əlaqədardır. Lakin «eynilik» sözünün özü də tərcümə sənətində çox şərtdir. Heç bir rəssam, heç bir heykəltaras əzabdan əvvəl yaradılmış mənzərənin, portretin, heykəlin tam eyniliyini yarada bilməyidi kimi, heç bir tərcüməçi də sairin yaratdığı bir poetik lövhəni öz forma və məzmununda, öz əhəng və ritmində, dil şiriniyində maksimum yenidən yarada bilməz. Buna səbəb ilk növbədə dil amildir. Dillərin bir-birinə oxşamayan özünəməxsus təbiəti, əhəng və quruluşudur. Milli dilə məxsus fərqli cəhətlər başqa dildə olan poeziyanı olduğu kimi doğma dilə gətirməyə tam imkan vermir. Bəs tərcüməçi nəyi tərcümə edir? Tərcüməçi şeirin forma və məzmun vəhdətini, onun rənglərini, işıqlı, nurlu cəhətlərini, ən başlıcası şeirin ruhunu bu və ya digər fikrin ifadə tərzini, müəllifin qeyri-adi üslubunu doğma dilin ifadə imkanları ilə əks etdirir. Bu işə çox çətin, əzablı və xüsusi istedad tələb edən yoldur.

Bu yazıda biz Y.V. Qötenin iki ən məşhur şeirin tərcüməsi üzərində dayanmaq istəyirik. Onlardan biri «Nøhe des Geliebten» - («Sevgilimin həyati») digəri isə çox kiçik 8 misralıq «Über allen Gipfeln ist ruh» - («Bütün zirvələrdə sükunətdir») şeirləridir. Bu iki şeir həm formasına, həm məzmununa, həm də leksik tərkibinə görə çox sadədir. Lakin bu sadəliyə baxmayaraq hər iki şeiri onlarla rus şairləri tərcümə etmiş və bu gün də tərcümə etməkdədirlər. Görünür, ilk baxışdan çox sadə və anlaşılıq hesab edilən şeirlərin tərcüməsində ən çətin cəhət də elə bu sadəliyi, anlaşılıqlığı bütün ruhu ilə doğma dilə əks etdirməkdir. «Sevgilimin həyati» şeirini İvan Born, A.Meşkovski, A.Delvig, A.Qlebov, A.Bistrom, P.Obodovski, V.Teplyakov, M.Mixaylov, S.Şelvinski, M.Sandomirski, V.Betaki və başqaları; «Bütün zirvələrdə sükunətdir» şeirini isə, bu şairlərlə yanaşı, İ.F.Nannski, B.Y.Bryusov, M. Pasternak və nəhayət Y.M.Lermantov kimi böyük şairlər tərcümə

etmişlər. Həmişə kiçik və asan görünən bu şeirlərin bu qədər şairlər tərəfindən tərcümə edilməsində məqsəd nədir? Məqsəd, əlbəttə ki, birdir: imkan daxilində şeirin ruhunu təşkil edən poetik siri kəşf etmək, tərcüməni orijinalın təbiətinə daha çox yaxınlaşdırmaq! Bəzi şairlər şeirin avazını, ritmini saxlayır, lakin leksik tərkibin əks etdirilməsində sərbəstliyi ul verir, özərlərindən əlavələr artırır, yaxud orijinalın sözlərini ixtisar edirlər. Bu sərbəstliyə bütün hallarda haqq qazandırmıq olmaz.

«Sevgilimin həyati» şeirinin ilk və son iki misralarına diqqət yetirik. Şer hər bitgin misrada «Ich denke dein» («Mən sənə düşünürəm») sözləri ilə başlanır.

Ich denke dein, wenn mir der Sonne Schimmer

Vom Meere strahlt;

Ich denke dein.....

(Mən sənə düşünürəm, Günəşin səfərləri
donizdən parlayanda)

Mən sənə düşünürəm.....

Die Sonne sinkt, bald leuchtetnir die Sterne

O wdrst du da

(Günəş qürüb edir, tezliklə ulduzlar sayırsacaq.

Kaş yanında əlaldın!) (Qöte. Gedichte M. "Progress" 1980 s.149)

Şer başdan – ayağa bu arxitektonekadadır. Baxın, ilk və son sözləri hər şair tərcümədə necə verib.

“Ты мысль моя, когда от моря луч
является”

.....

“Спустился мрак, сияют звезды, ах!
Где ты, мой друг?»

(И.Борн)

“Блеснет заря, а все в моем мечтании
Лиш ты одна”

.....

“Взошла луна. Когда в ее свет тьме глубокой
я был с тобой”

(А.Дельвиг)

“Я мыслю о тебе, когда луч солнца знойной
В спруях горит;”

.....

“Во алаге солнца лик; лазурь блестящих звездами,
Ах! – Еду и там.”

(А. Глебов)

və sairə və ilaxır.

Demək olar ki, tərcüməçilərin hamısı şeirin tərcüməsində həddindən çox sərbəstliyi yol vermmiş, şeirin intonasiyasını da, leksik tərkibini də dəyişdirmişlər. Məhz buna görə də tərcüməçi – şairlər bu şeri döna-döna tərcümə etmiş və şeirin bərabər, bədii eyniliyini yaratmağa çalışmışlar. Biz də bu şeri ilk dəfə aşağıdakı kimi tərcümə etdik və onu «Həyatın mənim» adlandırdıq.

Üzümə donizdən günəş gülməyə,

Səni anıram.

Suya ay əksini nəşş eyləyəndə

Səni anıram.

Uzaqda olsan da, ruhun burdadır,

Həyranam mənə.

Odur, günəş sənir, yanır ulduzlar

Qayıt gəl, yənə!